

A. R.

O najdawniejszych obserwacjach geofizycznych w Polsce

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 11/1-2, 145-146

1966

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

przez filozofa Paula Janeta. Współczesna genetyka i jej ostatnie odkrycia obaliły całkowicie ten spirytualistyczny element teorii Bernarda, nie zaś potwierdziły, jak przedstawia autor.

Warto sprostować także pomyłkę prof. Halikowskiego dotyczącą rzekomego zupełnego przemilczenia w Polsce setnej rocznicy dzieła Bernarda. Jedno z posiedzeń sekcyjnych XI Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki, i to w Krakowie, w sierpniu 1965 r., przy licznych udziałach uczonych francuskich, było całkowicie poświęcone dorobkowi Bernarda (m. in. referat o jego niektórych metodologicznych poglądach wygłosił niżej podpisany). Słuszna jest natomiast uwaga prof. Halikowskiego o niedostatecznym wysiłku w kierunku szerszej popularyzacji dorobku Bernarda; wysoko trzeba na tym tle ocenić wypowiedź profesora na łamach dziennika. Uwagi krytyczne niniejszej notatki nie zamierzają bynajmniej deprecjonować tego aktualnego, interesującego artykułu.

Leon Szyfman

Z HISTORII UŻYTKOWANIA WÓD MINERALNYCH

W nrze 11/1965 „Przeglądu Geologicznego” H. Ostrowicka dała artykuł *Z historii użytkowania wód mineralnych w okolicach Piwnicznej-Zdroju*. Jak podaje autorka, jednym z pierwszych badaczy, którzy zwrócili uwagę na występowanie źródeł szczaw w tej części Karpat, był Staszic; pierwsze źródło wody mineralnej w tamtych okolicach odkryto w 1814 r., a po raz pierwszy szczegółowo zbadano i opisano cztery tamtejsze źródła w 1860 r. (O. Trembecki).

Z. Br.

O NAJDAWNIEJSZYCH OBSERWACJACH GEOFIZYCZNYCH W POLSCE

Na łamach „Acta Geophysica Polonica” i „Przeglądu Geofizycznego” ukazało się ostatnio kilka artykułów opracowanych w ramach badań podjętych przez Zespół Historii Geofizyki Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN.

Tak więc w nrze 1/1966 w „Acta Geophysica Polonica” Ananiasz Rojecki ogłosił artykuł *The Traditions of Meteorology in Poland, from the 15th to 19th Century*. Jest to angielska wersja, nieco zmieniona i uzupełniona bibliografią, komunikatu zgłoszonego na XI Międzynarodowy Kongres Historii Nauki. Po krótkim przeglądzie bibliograficznym prac, poświęconych dziejom meteorologii w Polsce, autor wspomina o wynikach najdawniejszych obserwacji meteorologicznych na ziemiach polskich, zarówno wizualnych (profesorów krakowskich w wiekach XV—XVI), jak i instrumentalnych (warszawskich z 1655 r. prowadzonych w ramach tzw. sieci florentyjskiej), podkreślając, że należą one do najstarszych z zachowanych na świecie. Artykuł informuje dalej o początkach systematycznych obserwacji meteorologicznych w Warszawie (1776 r.), o sieci wileńskiej z lat 1801—1831 i warszawskiej z lat 1835—1915 oraz o stacjach, zorganizowanych przez Komisję Fizjograficzną Akademii Umiejętności w Krakowie i Towarzystwo Tatrzańskie. Autor wspomina też o najdawniejszych obserwacjach wodowskazowych na Odrze (we Wrocławiu od 1717 r.) i na Wiśle (w Toruniu w latach 1760—1772 i w Gdańsku od sierpnia 1793 r.), o pierwszych w języku polskim instrukcjach meteorologicznych Jana Sniadeckiego z 1799 r. i J. Mickiewicza z 1803 r. oraz o pierwszej publikacji polskiej o klimacie miast. W artykule wykorzystane są m. in. wyniki własnych poszukiwań autora.

Drugi artykuł A. Rojeckiego *Kilka uwag o najdawniejszych obserwacjach meteorologicznych w Toruniu na tle wyników jednocześnie prowadzonych spostrzeżeń*

w Warszawie (*Materiały do dziejów meteorologii w Polsce — VI*) ukazał się w nrze 2/1965 „Przeglądu Geofizycznego”. Według G. Hellmanna, jednego z najwybitniejszych badaczy dziejów meteorologii, pierwsza seria toruńskich obserwacji meteorologicznych pochodzi z lat 1821—1825, systematyczne zaś spostrzeżenia rozpoczęto w Toruniu dopiero w 1871 r. W rzeczywistości, jak to wynika z danych opublikowanych w tygodniku „Thornische Wöchentliche Nachrichten [...]”, początek obserwacji w Toruniu sięga przynajmniej 1740 r. W artykule omówiono zachowany fragment wyników tych spostrzeżeń z lat 1760—1767, dano próbę porównania wyników jednoczesnych pomiarów temperatury powietrza w Toruniu i w Warszawie w latach 1760—1762 oraz przytoczono rozważania o charakterze metodycznym o używanych wówczas termometrach meteorologicznych (na marginesie warto wspomnieć, że w tym okresie czasu obserwacje meteorologiczne na ziemiach polskich były robione także w Gdańsku, jednak wyników obserwacji gdańskich nie dało się ze względów technicznych wykorzystać w omawianym artykule).

W tymże numerze „Przeglądu Geofizycznego” dr Zdzisław Mikulski ogłosił pracę *O najstarszych systematycznych obserwacjach wodowskazowych na ziemiach polskich*. Do niedawna uważano, że najstarszymi z zachowanych obserwacji hydrologicznych są spostrzeżenia wodowskazowe na Wiśle w Warszawie, rozpoczęte dnia 1 II 1799. W toku jednak przedsięwziętych w ostatnich latach poszukiwań zostały odnalezione wyniki obserwacji na Wiśle, wykonywanych w Toruniu, przynajmniej w latach 1760—1772. Autor przytacza *in extenso* wyniki tych spostrzeżeń oraz podaje uwagi o lokalizacji ówczesnego wodowskazu toruńskiego i wartości jego „zera”.

Serię studiów o trzęsieniach ziemi na obszarze Karpat i Sudetów pod koniec XVIII w. w oparciu o dane historyczne ogłosił prof. T. Olczak. Są to: *Sur le tremblement de terre du 27 Février 1786 dans les Carpathes occidentales*. „Acta Geophysica Polonica”, nr 4/1964; *O obszarze epicentralnym sudeckiego trzęsienia ziemi z dnia 11 XII 1799 roku*. Tamże, nr 3/1965; *Sur la région épiscopale et la profondeur d'un foyer séismique du 3 XII 1786 dans les Carpathes occidentales polonaises*. Tamże, nr 1/1966; *Trzęsienie ziemi z dnia 22 VIII 1785 roku w Beskidzie Śląskim*. „Przegląd Geofizyczny”, nr 3—4/1965; *O karpackim trzęsieniu ziemi z dnia 27 II 1786 roku i towarzyszących mu ruchach sejsmicznych na przedpolu Sudetów wschodnich*. Tamże, nr 1/1966.

Szczegółowa analiza danych zawartych w literaturze fachowej, a przede wszystkim oryginalnych współczesnych relacji, w dużej mierze polskich, opublikowanych na łamach wydawnictw periodycznych z owego okresu, pozwoliła autorowi nie tylko na określenie przypuszczalnego obszaru, głębokości ogniska i magnitudy każdego z omawianych trzęsień ziemi, lecz również na sprostowanie wielu mylnych twierdzeń, dotyczących tych trzęsień a występujących w literaturze fachowej, w szczególności w katalogach zagranicznych, niemieckich i czechosłowackich. Studia te, poza aspektem historycznym, mają również duże znaczenie dla poznania sejsmiczności Karpat i Sudetów.

A. R.

PIERWSZA GEOGRAFIA POWSZECHNA W JĘZYKU POLSKIM

Prof. B. Olszewicz w artykule *Pierwsza geografia powszechna w języku polskim* („Geografia w Szkole”, nr 5/1965) pisze, że Marcin Bielski zajmuje szczególną pozycję w historii nauki polskiej. Nie sposób się zgodzić z dziewiętnastowiecznymi historykami, którzy, pisząc o dziełach Bielskiego, bardzo przesadzali w pochwałach, podczas gdy Bielski był pisarzem bez talentu i polotu, dość łatwowiernym kompilatorem, a do nauki nie wniósł nic nowego poza nielicznymi drobnymi szcze-